

דניאל רביב

מיקומה של השמיטה בכתוב בזיקה למקומה ביהדות דוגמה למחקר בין תחומי

מטרת המאמר היא לעמוד על הזיקה שבין אופני הופעת השמיטה בכתוב שבתורה ובין מהותה ומקומה הייחודי ביהדות כתורת חיים. בכך יוצע לקורא מודל למחקר בין תחומי בתחומי היהדות: תנ"ך, תושב"ע ומחשבת ישראל, מחקר המתמקד בנושא חוצה תחומים – השמיטה. באמצעות עיון במקורות נראה כיצד ייחודיותה ומקומה של השמיטה ביהדות כתורת חיים משתקפת באופני הופעתה בכתוב בתורה.

נפתח בהצגה תמציתית על אודות ייחודה של מצוות השמיטה ומקומה ביהדות כתורת חיים, ולאחר מכן נעבור לבחינה מפורטת של הופעתה של מצוות השמיטה בתורה.

א. ייחודה של מצוות השמיטה ומקומה ביהדות כתורת חיים

השמיטה היא מצווה מרכזית וייחודית בשל אפיונים רבים הקשורים למקומה ביהדות כתורת חיים. נצביע בתמצית על האפיונים העיקריים:

א. **מבחינת ממד הזמן** – השמיטה תופסת מקום משמעותי בחיים מבחינת נפח הזמן – שביעית מהחיים, אך שלא כשבת (שאף היא "שביעית מהחיים"), בשמיטה מדובר על זמן רציף ארוך – שנה בכל מחזור של שבע שנים;

ב. **מבחינת רכיבי היהדות** – יש בשמיטה ביטוי לזיקה המשולשת "עם-ארץ-תורה", כלומר היא מאגדת את שלושת רכיבי התנ"ך העוסקים בעם ישראל הנמצא בארצו ושומר על תורתו;

ג. **מבחינת נושא הקדושה** – השמיטה מהווה דוגמה ייחודית לזיקה שבין קדושת מקום וקדושת הזמן, מושגי קדושה שמשמעותם היא בזיקה לקדושת עם ישראל;

ד. **מהבחינה ההלכתית** – בחינת טיבה של השמיטה כמצווה מורכבת: דוגמה לשילוב שבין מצווה שבין אדם לחברו ובין מצווה שבין אדם למקום;

ה. **מהבחינה הערכית-הגותית** – השמיטה כוללת ערכים רבים ומגוונים כגון תשובה והתחדשות, אמונה, ביטחון, נתינה, זיקה לארץ, חופש, מנוחה ושוויון. לרוב כל מצווה מייצגת ערך אחד או שניים;

- ו. **מבחינת תורת הגמול** – יש למצוות השמיטה זיקה משמעותית לתורת הגמול במקרא, כפי שיפורט להלן במסגרת תיאור אופני הופעתה בתורה;
- ז. **מבחינת הקושי במימושה** – קשיי קיום והתפרנסות תוך ויתור על ממון הנדרשים כדי לקיים מצווה זו, לא נמצאו כמעט מצוות נוספות אשר קיומן תובע מהאדם מחיר שכזה.

ב. הופעתה של השמיטה בתורה

1. מיקומה של מצוות השמיטה בכתוב: מסגרת ל"גרעין התורה"

ניתן לראות בתוכני התורה המצויים מספר שמות פרק כא (פרשת משפטים) עד ויקרא כה (פרשת בהר) את גרעינה של התורה, כאשר קנה המידה לקביעת גרעין התורה הוא סוג התכנים, כלומר מסגרת מצוות: אילו מצוות נמסרו למשה החל מסיום מעמד הר סיני (עשרת הדברים כשלב פתיחה) ועד לפרשת התוכחה (כשלב סיום) שבסוף חומש ויקרא, חומש הנחתם במילים: "אלה המצוות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני" (שם כז, לד). המצוות הנזכרות בשאר החומשים, במדבר ודברים, הן בבחינת השלמה או חזרה: בחומש במדבר ניתנות מצוות בשנה השנייה לצאתם מארץ מצרים כהשלמה למצוות¹, ובחומש דברים הנאמר בשנה הארבעים לצאת בני ישראל ממצרים, יש חזרה מבארת של משה על כל דברי ה' לעם ישראל.² לאור זאת ניתן לראות בפרשיות משפטים ובהר מסגרת לגרעין התורה. לפרשיות המסגרת יש תכנים משותפים: ענייני עבדים, שבת ושמיטה,³ כאשר המוטיב המקשר ביניהם הוא המספרים שש ושבע, המודגשים בעיקר במצוות השמיטה, ועל רקע מוטיב זה

1 כפי שמסביר הרמב"ן בהקדמתו לחומש במדבר, ובה הוא מאפיין את מצוות החומש.
 2 כפי שמתואר בפסוקים הראשונים בתחילת ספר דברים: "הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר" (א, ה).
 3 פרשת משפטים: "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם [...] כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם" (שמות כא, א-ב); "ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה. והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך. ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר" (שמות כג, י-יב); פרשת בהר: "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה'. שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה. ובשנה השביעת שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר" (ויקרא כה, א-ג); "כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבד עבד" (שם פסוק לט); "את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה' " (ויקרא כו, ב).

ניתן לראות את השמיטה כמצוות היוצרת (או שייכת למסגרת היוצרת) מעין מסגרת לגרעין התורה, לאור מיקומה בפתיחת גרעין התורה ובסופו.

2. סגנון ייחודי של הכתוב בתיאור השמיטה

נוסף על כך מיקומה של השמיטה כיוצרת מסגרת לגרעין התורה ניתן לראות גם בסגנון הכתוב ביטוי לכך, וזאת בציון המקום שבו נמסר גרעין התורה – הר סיני. הכתוב מדגיש זאת לקראת סוף יחידת הגרעין: "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר" (ויקרא כה, א), בבחינת תזכורת שהמצוות הנאמרות עד סוף ספר ויקרא נמסרו למשה (עדיין) בהר סיני. כידוע חז"ל התייחסו לסיני הסגנון – ציון המקום דווקא בפתיחה למצוות השמיטה: "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר, מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצוות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולם נאמרו כללותיהם ודקדוקיהם מסיני" (ספרא, בהר, פרשה א, ד"ה "וידבר ה'").

3. השמיטה כמצווה ייצוגית: תיאורי גמול

השמיטה מתוארת בכתוב בזיקה לתיאורי גמול – גמול שלילי וגמול חיובי: א. גמול שלילי – תיאור סיבת הגלות בעוון אי קיום מצוות שמיטה: ⁴ במדרש שהוצג בסעיף הקודם חז"ל אינם מתייחסים לשאלה מדוע נבחרה דווקא מצוות השמיטה ללמד על כל המצוות, כלומר מדוע דווקא היא נבחרה לשמש מעין מצווה ייצוגית. לאור אזכורה בפרשת התוכחה דומה שלא היה צורך להתייחס במפורש לשאלה זו. מדובר על מצווה ייחודית הנוכרת בפרשת התוכחה שבפרק הסמוך בהקשר לגמול השלילי, בתור המצווה שבעוון אי שמירתה עם ישראל עלול לגלות מארצו כעונש מרכזי, עונש אשר נבחר להוות את הגורם המשמעותי ביותר במסגרת האשמות עם ישראל שבתיאור פרשת התוכחה (ולא נבחרו למשל עברות חמורות כדוגמת עבודה זרה!), ובבחינת עונש טבעי והגיוני, מידה כנגד מידה: "אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה. כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתתיכם בשבתכם עליה" (ויקרא כו, לד–לה).

4 כדברי חז"ל באבות ט, ה: "גלות בא לעולם על [...] ועל השמטת הארץ".

ב. בגמול חיובי – השמיטה במסגרת תיאור גמול חיובי: תיאור הגמול החיובי המובטח לעם ישראל בזכות קיום מצוות השמיטה (כפי המתואר בפרק כה), דומה הן בתוכן הן בסגנון לתיאור הגמול החיובי המתייחס לכלל המצוות (כפי המתואר בפרק כו, במסגרת חלק הברכות שבפרשת התוכחה). העובדה שהשמיטה היא מצווה ייצוגית נובעת מטיבה כמצווה ייחודית המשקפת את הזיקה שבין העם לארצו על פי תורתו, המתבטאת לא רק במיקומה (מסגרת גרעין התורה) ובסגנון ("בהר סיני") אלא אף בשימוש הכתוב – בלשונו ובסגנונו באופן זהה בתיאורי גמול שבהם השמיטה מתוארת כשקולה לכלל המצוות. תיאורי הגמול החיובי נזכרים הן במסגרת תיאור מצוות השמיטה כחלק מהדרבון לקיים את מכלול המצוות, הן בפרשת התוכחה הסמוכה, ואף בסגנון לשוני זהה: במסגרת תיאור ענייני השמיטה (כה, א-כב), שכבר בה הכתוב מתייחס לשמיטה כשקולה לכלל המצוות: "ועשיתם את חקתי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אתם וישבתם על הארץ לבטח. ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה. וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעת הן לא נזרע" (שם, יח-כ). במסגרת פרשת התוכחה (כו, ג-ה) הכתוב מתייחס לכלל המצוות בסגנון לשוני זהה לקטע המקביל הנ"ל (שנאמר במסגרת מצוות השמיטה): "אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם. ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יכולה ועץ השדה יתן פריו. והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם (ויקרא כו, ג-ה).

כלומר בשתי פרשיות הגמול, האחת המסיימת את תיאור מצוות השמיטה (פרק כה), והאחרת הפותחת את החלק החיובי של מסגרת התוכחה ומתייחסת לכלל מצוות התורה, פרשה המסיימת את מסגרת גרעין התורה (פרק כו), משתמש הכתוב בתיאור הגמול החיובי באותו סגנון ובאותה לשון הן בהקשר תיאור מצוות השמיטה הן בהקשר כללי במסגרת תיאור הגמול המצופה על עשיית/אי עשיית כלל המצוות.

נוכל אפוא לסכם ולומר כי לפנינו מגוון ביטויים לייחודה של מצוות השמיטה מבחינת אופני הופעתה בכתוב:

א. ביטוי מבני-מסגרותי: מיקומה של מצוות השמיטה הן בתחילה כגרעין התורה הן בסוף יחידת הגרעין של התורה ובסמוך לפרשת התוכחה, מיקום היוצר מסגרת לגרעין התורה;

- ב. ביטוי סגנוני-לשוני: ציון מקום אמירת המצווה "בהר סיני" על אף היותו מובן מאליו וכן השוואה לשונית-סגנונית לשאר המצוות בהקשר תיאורי הגמול (החיובל) הם ביטוי להיותה מצווה ייצוגית;
- ג. ביטוי תוכני: תיאור תוכני של מצוות השמיטה בפרוטרוט ואזכורה בפרשת התוכחה כגורם לעונש הניתוק מארץ ישראל (הגמול השלילי).

4. דאגת הכתוב למימושה של המצווה

הכתוב חורג ממנהגו בתיאור מצוות, ומקדיש מקום נוסף ומיוחד לדרבון עם ישראל בהתמודדותו בעתיד עם הקשיים הצפויים בקיום מצוות השמיטה. לא מצינו "אכפתיות" שכזאת בנוגע למצוות אחרות.⁵ בכך יש ביטוי למעמדה הייחודי של השמיטה. בשמיטת קרקעות יש תיאור הדילמות של שומרי השביעית: "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו" (ויקרא כה, כ). בשמיטת כספים יש חדירה לפסיכולוגיה של המלווים: "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא" (דברים טו, ט). חריגה זו מובנת בשל הקושי הרב שבקיום מצוות השמיטה מבחינה כלכלית – קיום והתפרנסות לצד ויתור על רכוש שהאדם עמל עליו.

5. מקומה של מצוות השמיטה והיובל במסגרת חומש ויקרא

עיון בסוף חומש ויקרא מלמד על קיומן של שתי סיומות לחומש תוך בידודו של הפרק האחרון, פרק כז: (1) בסוף פרק כו, פרשת התוכחה (פסוק מו): "אלה החקים והמשפטים והתורה אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה"; (2) בסוף החומש, סוף פרק כז (פסוק לד):⁶ "אלה המצוות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני". קיום שתי הסיומות לחומש מעורר את שאלת הייתור ואף יוצר מבנה משמעותי לחומש שבו לפרק האחרון יש מעמד כפול: מחד גיסא הוא בתוך מסגרת החומש, ומאידך גיסא הוא מחוץ לו, כאשר בה בעת אף לחלקו הראשון (והעיקרי) של החומש (פרקים א–כו) יש מעמד

5 אמנם לשון דומה נזכרת גם במסגרת תיאור נביא שקר: "וכי תאמר בלבך איכה נדע את" (דברים יח, כא), אך שם לא מדובר על חשש כביכול של התורה לאי קיום המצווה אלא להדרכת הציבור בזיהוי הנביא כנביא אמת או נביא שקר.

6 סיומת הדומה לסוף חומש במדבר (לו, ג): "אלה המצוות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה אל בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו".

מיוחד: ניתן לראותם כמעין גרעין החומש. התייחסות למשמעות הכפילות מבחינת מבנה החומש יש בה כדי לענות על שאלת הכפילות אם תהיה הצדקה לבידודו של פרק כז מצד ייחודיות תוכנו. אכן תוכנו של פרק כז עוסק בנושאים האלה: ערכים, הקדשות, חרמים ומעשרות, תוכן המתאפיין במצוות מסוג נדר ונדבה (להלן: מצוות התנדבות). מצוות אלו אין מקורן במצווה – הקב"ה, אלא באדם המחליט ביזמתו לחייב את עצמו (משיקוליו האישיים-דתיים) במעשי התנדבות, אשר בסופו של דבר בדיעבד, לאחר מעשה, ייחשבו לו כאילו צווה בהן מלכתחילה. כלומר מצוות ההתנדבות מקבלות בדיעבד תוקף הלכתי כאילו מקורן בה', כאילו ה' הוא שצווה עליהן, אף על פי שאינן בבחינת ציווי מוחלט אלא הן מותנות לפי חופש החלטת האדם. תוקף הלכתי זה מתבטא בכך שהפרת ההתחייבות דורשת את הסכמתה של ההלכה והתנהלות כנדרש על פי כלליה במקרה דנן (מסלול הלכתי של התרת נדרים או הפרתם). אף שהאדם התחייב בינו ובין עצמו אין הוא עצמאי יותר להשתחרר מן ההתחייבות שנטל על עצמו במסגרת מצוות ההתנדבות שמאפשרת לו ההלכה, ובכך גם מגבילה אותו. הן אינן ברשותו החופשית והבלעדית של המתחייב. בהתחייבותו הוא מחבר עצמו לעולם ההלכה בהופכו להיות תלוי בגורם נוסף, בהלכה.

אף לשון פסוקי הסיימות מבטא רעיון זה: בסיימת הראשונה (פרק כו) נזכרים "חוקים, משפטים, תורות". אלו מושגים המייצגים קבוצות ספציפיות של מצוות: חוקים – המצוות השמעיות (כגון פרה אדומה: "זאת חוקת התורה"⁷); משפטים – מצוות שכליות, בין אדם לחברו (כגון נזיקין⁸); תורות – מצוות הקשורות לקודשים ולטהרות (כגון "זאת תורת העולה [...] החטאת [...] האשם" [ויקרא ו], תורת המצורע [שם יד]). מקורן של מצוות אלו הוא בציווי מוחלט של הקב"ה. לעומת זאת המונח מצוות הנזכר בסיימת השנייה (פרק כז), כללי יותר וכולל גם מצוות מסוג ההתנדבות. למעשה ניתן לומר כי למצוות

7 מצות ופסח (שמות יב, יז, כד; יג, י; במדבר ט, ג, יב, יד), מנורה במשכן (שמות כז, כא; ויקרא כד, ג), בגדי כהונה (שמות כח, מג; כט, ט), מתנות כהונה בבשר (שמות כט, כח; ויקרא ז, לד, לו; י, יד–טו), רחיצה לעבודה במקדש (שמות ל, כא), איסור חלב ודם (ויקרא ג, יז), איסור שתיית יין בעבודת המקדש (ויקרא י, ט), דיני אכילת מנחה (ויקרא י, יג), יו"כ (ויקרא טז, כט, לא; כג, לא), שחוטי חוץ (ויקרא יז, ז), עריות (ויקרא יח, ל; כ, כג), קרבן העומר (ויקרא כג, יד), חג שבועות (ויקרא כג, כא), חצוצרות (במדבר י, ח), מנחות ונסכים (במדבר טו, טו), מתנות כהונה (במדבר יח, ח, יא, יט), עבודת הלויים (במדבר יח, כג), ירושה (במדבר כז, יא), נדרים (במדבר ל, יז), געולי מדין (במדבר לא, כא), ערי מקלט (במדבר לט, כה).

8 שמות כא, א, משפט הבנות (שמות כא, ט), נגיחת שור (שם פסוק לא), נחלות (במדבר כז, יא).

ההתנדבות אופי כפול: מחד גיסא הן אינן מצוות מוחלטות אלא מותנות ביזמה חופשית, ומאידך גיסא הן נחשבות בסופו של דבר מצוות (ולכן שייכות למסגרת תרי"ג מצוות – בסיומת השנייה של חומש ויקרא המתייחסת אף אליהן, מתייחס אליהן הכתוב כמצוות: "אלה המצוות").

רעיון זה של מבנה חומש ויקרא (בהמשך לחומש שמות) משתקף אף בדברי חז"ל באפיונם את רשימת מצוות ההתנדבות בתור חלק נפרד, הן בתוכן הן בלשון, על ידי כינוסן בנפרד תחת הלשון הפותחת "מוסף עליהם":

התיר נדרים פורחין באויר ואין להם על מי שיסמוכו אבל חכם מתיר לפי חכמתו הלכות שבת חגיגות ומעילות כהררין תלוין בסערה מקרא מועט והלכות מרובות אין להן על מי שיסמוכו מיכן היה ר' יהושע או' צבתא בצבתא מתעבדא צבתא קדמיתא מה הות הא לוי בריה הוות הדינין העבודות והטהרות והטמאות והעריות מוסף עליהן הערכין והחרמין וההקדשות מקרא מרובה מדרש והלכות מרובות יש להן על מי שיסמוכו אבא יוסה בן חנן אומ' אילו שמונה מוקצעי תורה גופי הלכות (תוספתא, מסכת חגיגה [מהדורת ליברמן] א, ט).

הדינין והעבודות הטהרות והטמאות והעריות ומוסף עליהן ערכין וחרמין והקדשות ומעשר שני מקרא מרובה מדרש והלכות מרובות ויש להן על מי שיסמוכו אבא יוסה בן חנן אומ' אילו שמונה מקצעות של תורה גופי הלכות [תוספתא מסכת עירובין (ליברמן) ח, כד].

ארבעת מקצועות התורה, הנזכרים בחז"ל ראשונים (מתוך רשימה של שמונת מקצועות התורה שמציין התנא): הדינין והעבודות, הטהרות והטמאות והעריות, והמכילים מצוות מסוג מצוות מוחלטות, ערוכים לפי סדר הכתוב: בחומש שמות מתוארים הדינים (פרשת משפטים), בויקרא – העבודות (פרשת ויקרא-צו), הטהרות והטמאות (פרשת שמיני-מצורע) והעריות (פרשת אחרי מות-קדושים).

אף מיקומה של קבוצת ארבעת המקצועות הנוספים ("מוסף עליהם"), ערכין וחרמין והקדשות ומעשר שני, ביחס לארבעת הראשונים שברשימת התנא היא לפי סדר הכתוב: הנוספים נזכרים ומכונסים בכתוב בסוף חומש ויקרא, בין שתי הסיומות של חומש ויקרא (בפרק כז, לאחר הסיומת הראשונה של חומש ויקרא שבסוף פרק כו), בעוד שארבעת הראשונים מובאים בכתוב בתוך המסגרת הבסיסית שבו (מה שכינינו יחידת הגרעין של התורה), יחידה הנחתמת כאמור בסיומת הראשונה של חומש ויקרא (בסוף פרק כו). החלוקה בחז"ל של

רשימת שמונת המקצועות לשתי קבוצות בנות ארבעה מקצועות כל אחת – רגילה ונוספת ("מוסף עליהם"), יש בה כדי לשקף את מודעותו של התנא למבנהו המיוחד של חומש ויקרא בעל שתי הסיומות, או לחלופין ניתן לומר כי חז"ל זיהו את אופיים הכפול של תוכני הפרק החותם את חומש ויקרא.⁹ בין שתי הסיומות של חומש ויקרא מרוכזים ארבעת המקצועות הנוספים (כפי שמכנה אותם התנא) המתאפיינים כמצוות שאין חיובן מוחלט אלא מותנה ביזמת האדם.

ביטוי נוסף לייחודיות קבוצת המצוות שהתנא מכנה "מוסף עליהם" מצוי גם במשנה המזכירה את קבוצת המקצועות שבפרשת בחוקותי (פרק כז) כחלק מקבוצה אחת, "משום מצווה", במובן של קיום מצווה בדיעבד אך ללא חובה לכתחילה:

כל שחייבין עליו משום שבות משום רשות משום מצוה בשבת חייבין עליו ביום טוב ואלו הן משום שבות לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה ולא שטין על פני המים ולא מטפחין ולא מספקין ולא מרקדין ואלו הן משום רשות לא דנין ולא מקדשין ולא חולצין ולא מיבמין ואלו הן משום מצוה לא מקדישין ולא מעריכין ולא מחריםין ולא מגביהין תרומה ומעשר כל אלו ביום טוב אמרו קל וחומר בשבת אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד (משנה, ביצה ה, ב).

מצוות השמיטה והיובל הנזכרות בפרק כה (פרשת בהר) חוזרות ונשנות בפרקים כו–כז (פרשת בחוקותי), כאשר השמיטה מצויה עדיין בתוך הגרעין של חומש ויקרא (בפרק כו), ואילו היובל כבר מצוי מעבר לגרעין של חומש ויקרא, דהיינו בפרק כז, פרק העוסק במצוות ההתנדבות. עולה מכך כי מצוות השמיטה והיובל משתתפות במבנה של ספר ויקרא. הן מהוות ביטוי נוסף למבנהו, בייצגן כל אחת סוג מצווה: החלק העוסק בשמיטה מייצג את המצוות הרגילות, המוחלטות, ואילו היובל את המצוות המותנות, מצוות ההתנדבות.

בכך ניתן להציע מעין ביסוס מקראי לאפיונו של הרב קוק (בהקדמה לשבת הארץ) את השמיטה כמבטאת את הפן הסגולי-טבעי ואת היובל המבטא את הפן הבחירי:

סדר החיים של שנת השמיטה הוא ע"פ החפץ הפנימי הטבעי של תשוקת הטוב והצדק, השיוון והמנוחה שההכרה האלוקית ותשוקתה מטביעה

9 ראו מאמרי "השימוש שעושה המשנה במקרא", נטועים ג (תשנ"ז), עמ' 29–37.

בקרב האומה אשר אין זה לה תכונה חיקויות, דבר מלומד מן החוץ, כי אם נחלתה הטבעית ממקורה עצמה. אבל מקור ישראל כשמתגלה בטהרו איננו עומד על עמדו, מתגבר הוא תמיד ומתרחב והולך, מקנה הוא לעצמו את אומץ הפעולה וכח ההשפעה וסופג לתוכו את העילוי של הבחירה הטובה, התשובה הטהורה, המתגברת בתגברת האלוהית של החיים כפי מקור ישראל. נמשך הוא והולך בקדושתו בכל משך הזמן של הפרקים, "מונין שמיטין לקדש יובלין", להכשיר אליו את החיים... ולגלות לא רק מה שגנוז בטבעה של נשמת האומה בפעל כי אם מה שמוכשר להגלות ולהאיר בקרבה על יד עזרת התגלות ההטבה הבחירית שלה שהיא צריכה להעיר את הרוממות היובלית.

מיקום היובל בפרק כז בחלק של המצוות המותנות ביזמת האדם לעומת השמיטה המצויה בפרק כו (ובכך נשארת במסגרת התוכחה הסוגרת את גרעין התורה) משקף לעניות דעתי את הרעיון היסודי של הרב קוק באפיון השמיטה כביטוי ליסוד הטבעי והקבוע, יסוד המוטבע בכל יהודי כחלק מעם סגולה, ובאפיון היובל כיסוד הבחירי.

ג. הזיקה בין אופן הופעת השמיטה בתורה וטיבה הייחודי

הזיקה בין תפיסתו של הרב קוק את מצוות השמיטה והיובל כתשתית להוויית מימוש היסטורי של היהדות בעם ישראל ובין אופן הופעתה של מצוות השמיטה והיובל בתורה מצטרפת לשאר הנקודות שהצגנו לעיל כביטויים שונים וייחודיים באופני הופעתה של השמיטה בכתוב. למגוון הביטויים הנ"ל של מצוות השמיטה לא מצינו אח ורע במצוות אחרות. הסבר לייחודיות זו של מצוות השמיטה מבחינת אופני הופעתה בתורה נעוץ לעניות דעתי בטיבה של המצווה כמתאפיינת בריכוז ייחודי של מגוון אפיונים בעלי משמעות כמצווה מרכזית בחיים של תורה.

סיכום

הצעתנו מבטאת זיקה בין תחומית, בין לימוד תחום התנ"ך ובין לימוד תחום מחשבת ישראל תוך הדגמה של תוכן הלכתי. עמדנו על הזיקה שבין אופני הופעת השמיטה בכתוב שבתורה ובין מהותה ומקומה הייחודי ביהדות כתורת חיים, ובכך הצגנו הצעת מודל למחקר בין תחומי: תנ"ך, תושב"ע ומחשבת ישראל בנושא השמיטה. באמצעות עיון וניתוח מקורות הראנו כיצד ייחודיותה ומקומה של השמיטה ביהדות כתורת חיים משתקפת באופני הופעתה בתורה.

אף שדוגמה זו בה עסקנו במאמר היא ייחודית במינה, דומה שניתן להפיק מעצם גישת הלימוד המודגמת במאמר זה תובנות בעלות משמעות שהן מעבר לשגרת רכישת נתונים. בלימוד זה מושגת פרספקטיבה רחבה ועמוקה יותר על אודות מהותה של היהדות כתורת חיים משמעותית, שבה שלושת חלקיה – המקרא, ההלכה והמחשבה, מקושרים זה לזה בזיקה מהותית.